

INFLUENȚA UNOR CONCEPTE HERDERIENE ASUPRA CULTURII POLITICE ROMÂNEȘTI INTERBELICE. CÂTEVA CONSIDERAȚII

THE INFLUENCE OF SOME HERDERIAN CONCEPTS ON THE INTERWAR ROMANIAN POLITICAL CULTURE. SOME CONSIDERATIONS

Antoniu MARTIN

Colegiul Național „Elena Ghiba Birta” din Arad

Bd. Dragalina, nr. 9, telefon: 0257/280937; mobil: 0744/544779

antoniумartin@yahoo.com

Abstract

In the hereby study I am referring to the influence of the German romanticism, more exactly, the influence of some herderian concepts on the public discourse of some Romanian interbelic intellectuals. I referred to Constantin Noica and Mircea Eliade, two fine intellectuals for the ethnical discourse during the time of the interbelic Romania. Some herderian concepts had a major impact on the two interbelic writers.

Tributary to some abstract concepts, Noica and Eliade did not refer to the social problems and to the aspects that regard the creation of individual conscience. The effects of such a discourse had a serious echo not only during the interbelic period, but also during Ceausescu's régime, generating the substance of national-communism.

Keywords: *volkgeist, nation, the people, anti-Semite, Noica, Eliade*

Cuvinte cheie: *volkgeist, națiune, popor, antisemitis, Noica, Eliade*

Cercetarea teoriei herderiene a națiunii este foarte importantă și astăzi, deoarece evidențiază maniera în care s-a perpetuat modelul politic etno-cultural în arealul geografic central și est european, în defavoarea teoriilor politice centrate pe individ și pe drepturile acestuia. Înțelegând teoria herderiană a națiunii ni se relevă modalitatea în care în imaginarul propriu modernității europene s-au perpetuat concepte, noțiuni și mentalități specifice evului mediu, conturându-se dezacordul dintre entitățile preocupate de etno-culturalitate și acelea interesate să construiască instituții juridice și civice de tip modern. Influența lui Herder asupra romantismului german a fost convârșitoare, discursul acestuia putând ilustra, în parte, una dintre filosofile politice care a inspirat intelectualitatea Europei răsăritene în secolul XIX-lea, secolul națiunilor [1].

Poate că cea mai importantă noțiune introdusă de Herder în dezbaterea de idei proprie romantismului, a fost cea de *volkgeist*. Herder miza pe popor, pe existența unor date naturale ale acestuia, indestructibile odată cu trecerea anilor. De aici decurge teoria sa privind o Germanie etno-națională și, prin extensie, o Europă a națiunilor de tip etnic, în care fiecare dintre acestea trebuie să își cultive o identitate distinctă în funcție de limbă, tradiții și originile proprii. Herder merge cu analiza mai departe și atenționează că interferențele culturale sunt periculoase pentru „ființa etnică” a unei națiuni. Purismul lui volk-ului îi este asociat purismul limbii, limba fiind

destinată generării sentimentelor celor mai profunde. Se ajunge astfel la un purism de tip etnic, potrivit căruia tot ce este străin trebuie respins ab initio.”cu acest sentiment trebuie să se asocieze în mod necesar scârba și disprețul pentru orice revărsare zadarnică a membrilor unei națiuni în țări străine, pentru amestecul inutil în treburile externe, pentru orice imitație și participare fără rost la ceva care tulbură treburile, datoria, liniștea și bunăstarea noastră” [2]. Avertismentul lui Herder era clar: orice alteritate periclitează puritatea etnică.

În secolul al XIX-lea, teoriile lui Herder au reprezentat un sistem de referință pentru acei intelectuali care au susținut doctrina naționalistă. Elita politică din estul Europei a imitat modelul cultural politic inițiat de romanticii germani, încercând să afirme concepte abstracte, colectiviste, ignorând emanciparea individului. Este explicația pentru faptul că în estul Europei nu s-a putut dezvolta un liberalism politic de tip occidental, inspirat din gândirea politică a lui Locke și Montesquieu [3].

Dezbaterea de idei din România interbelică relevă faptul că intelectualii români doreau să găsească soluții pentru construcția statală [4]. Proiectele lor veneau să răspundă necesității de organizare politică și administrativă a României Mari, formată din regiuni cu o mare varietate de tradiții, cu o multitudine de grupuri lingvistice și religioase. Nu vom insista aici asupra teoriilor specifice raționaliștilor, moderniștilor, europeniștilor, ci ne vom opri asupra „adversarilor” acestora, care au câștigat tot mai mult teren supralicând teorii generate de romantismul german.

Discursul etno-cultural a fost favorizat și de superficialitatea democrației interbelice românești. Să luăm de exemplu discursul lui Constantin Noica în care găsim numeroase inflexiuni romantice. Încă din primele sale scrieri, Noica se raportează critic la modernitate. De aici Noica ajunge la o critică a individualismului modern și a expresiei sale politice – statul democratic.

Sinteza dintre antimodernism, raționalism, antiindividualism și naționalism a fost amplificată la maxim în textele noiciene publicate în officiosul Mișcării Legionare „Bunavestire”. Abordând teme legionare precum apologia Legiunii, a Căpitanului și statului legionar, apologia morții, justificarea violențelor săvârșite de legionari etc, Noica își exprimă credința într-o Românie eternă, o Românie legendară:”Fiecare generație învață la școala ei, fiecare inimă se spovedește și se îndreaptă după cuvântul preotului ei. Și unii și alții dorim poate țării noastre aceeași negrăită fericire. Dar noi, aceștia tineri, n-o vedem în istorie. O vedem în legendă. Crede în învierea României legendare.” [5]. Se ajunge apoi ca guvernarea legionară să fie considerată de către Noica singura capabilă să renască societatea românească:”Minunile nu le fac guvernării. Le pot trezi ei. Aceasta visează pentru neamul său Horia Sima, când spune că biruința deplină a mișcării va veni în ziua când întreaga națiune va fi legionarizată, să trezească în toți oamenii țării acesteia ce a reușit Căpitanul să trezească în aproape toți legionarii” [6].

Noica și alți intelectuali interbelici nu doreau să fragilizeze legitimitatea „etno-lingvistică” care stătea la baza statului unitar român. Filozoful era convins că geneza națiunii române moderne era indisolubil legată de așa zisa etnicitate, care s-ar fi conservat din vremuri imemorabile. Decurge de aici o eludare a preocupării pentru formarea persoanei și responsabilizării individului. Noica înțelege formarea națiunilor moderne în termenii propuși de către istoricii romantici din secolul al XIX-lea. De la teoria organicistă a națiunii se ajunge la rolul mitului istoric în conștiința publică. În anii treizeci, discursul naționalist antidemocratic și-a pus amprenta asupra culturii și asupra reflecției politice.

Pe acest fundal, nu trebuie să ne mire aderența pe care au avut-o ideile promovate de teoreticienii naționaliști. Conform lui Noica, individul trebuie să se subsumeze imperativelor națiunii. Persoana are datoria de a acționa doar în consonanță cu „dezideratele” națiunii: unitatea,

consolidarea și devenirea sa modernă. Nu întâmplător, răspunsul lui Noica în fața instaurării regimului comunist de mai târziu a fost poziționarea de partea păstrării „ființei naționale”. Noica prefera generalul în fața individualului „pentru prezent există un fel de ordine la care e greu, dacă nu chiar cu neputință, să nu fi conștient: e ordinea colectivului” [7]. Subiectul colectiv reprezintă națiunea, respectiv etnia, în interiorul căreia individului i se rezervă un rol bine determinat. Pentru Noica statul-națiune este ceva imuabil, în dauna modernizării societății și în defavoarea formării conștiinței personale [8].

Majoritatea intelectualilor interbelici aveau convingerea că au menirea să „salveze” națiunea română. Astfel, aceștia au renunțat la orice demers în favoarea realizării conștiinței persoanei, în vederea apărării drepturilor civile. Intelighenția românească nu a acordat atenția necesară construcției unui sistem instituțional modern [9].

Un alt caz emblematic pentru studiul de față îl reprezintă istoricul religiilor Mircea Eliade. În publicistica acestuia din anii treizeci se identifică un mod superficial de a analiza fenomenul politic. În accepțiunea sa, succesele istorice se datorau miturilor: fascismul a fost facilitat de apologia nobleței Romei antice, iar hitlerismul a avut la baza mitul superiorității rasei ariene susținut de Nietzsche, Gobineau, Chamberlain, Rosenberg [10]. Eliade a profesat un discurs radical care acredita ideea continuității între timpurile imemorabile și lumea contemporană. Predispoziția sa pentru revoluție era clară. Teoria organicistă a națiunii inaugurată de Herder se regăsește foarte clar în eseurile lui Mircea Eliade din anii treizeci: „Românismul nu se discută; el se afirmă-pe toate planurile vieții. Nu-ți poți discuta destinul biologic; poți cel mult să emigrezi sau să te sinucizi. Suntem români prin simplul fapt că suntem vii. A afirma evidența aceasta nu înseamnă nici măcar a fi naționalist; înseamnă a constata realitatea, a vedea lucrurile așa cum sunt... Altceva nu se poate cere: să adâncim înțelesurile românismului, să-i găsim valorile sale universale, să creăm în cadrele românității-adică, întrun cuvânt, să nu încetăm de a rămâne vii și de a crea.” [11].

Pentru Eliade a nu-ți afirma identitatea etnică însemna renegarea condiției biologice: „A renunța la românism, înseamnă, pentru noi românii, a renunța la viață, a te refugia în moarte. Sunt oameni care au făcut asta. Dumnezeu să-i ierte!...Românitatea, adică organismul acesta viu la care participăm cu toții, îi elimină de la sine. Toate inerția lor de celule moarte este zadarnică; mai curând sau mai târziu se vor desprinde firesc și vor cădea.” [12]. Mircea Eliade era preocupat de „misiunea istorică” a națiunii române: „Cred în destinul neamului românesc-de aceea cred în biruința Mișcării Legionare. Un neam care a dovedit uriașe puteri de creație, în toate nivelurile realității, nu poate naufragia la periferia istoriei, într-o democrație balcanizată și într-o catastrofă civilă.” [13]. Scriitorul era convins de necesitatea apărării și păstrării unității etno-lingvistice a românilor: „Puține neamuri europene au fost înzestrate de Dumnezeu cu atâtea virtuți ca neamul românesc. Unitatea lingvistică este aproape un miracol. Românii au fost cei mai buni creatori de state din sud-estul Europei. Puterea de creație spirituală stă mărturie în folclor, în arta populară, în sensibilitatea religioasă. Un neam hărăzit cu atâtea virtuți-biologice, civile, spirituale-poate el pieri fără să-și fi împlinit marea sa misiune istorică? Poate neamul românesc să-și sfârșească viața în cea mai tristă descompunere pe care ar cunoaște-o istoria, surpat de mizerie și sifilis, cotropit de evrei și sfârtecat de străini, demoralizat, trădat, vândut pentru câteva sute de milioane de lei?” [14].

Relevantă ni se pare similitudinea dintre concepția lui Eliade privind rolul „nociv” al alterității asupra națiunii și teoria herderiană referitoare la impactul „corpurilor străine” în organismul național. Pentru Eliade salvarea mai putea veni doar de la Mișcarea Legionară, văzută ca singurul factor de coagulare a „energiilor” naționale: „Nu pot crede că neamul

românesc a rezitat o mie de ani cu arma în mână, ca să piară ca un laș, astăzi, îmbătat de vorbe și alcool, imbecilizat de mizerie și paralizat de trădare. Cine nu se îndoiește de destinul neamului nostru, nu se poate îndoii de biruința Mișcării Legionare.” [15]. Pentru Eliade, destinul universal al României Mari rezida în recuperarea și promovarea valențelor religiei creștine în variantă ortodoxă:”Cred în această biruință pentru că, înainte de toate, cred în biruința duhului creștin. O mișcare izvorâtă și alimentată de spiritalitatea creștină, o revoluție spirituală care luptă în primul rând împotriva păcatului și nevredniciei-nu este o mișcare politică. Ea este o revoluție creștină...În timp ce toate revoluțiile contemporane au ca scop cucerirea puterii de către o clasă socială sau de către un om, revoluția legionară are drept țintă supremă: mântuirea neamului, împăcarea neamului românesc cu Dumnezeu, cum a spus Căpitanul. De aceea sensul Mișcării Legionare se deosebește de tot ceea ce s-a făcut până astăzi în istorie și biruința legionară va duce după sine nu numai restaurarea virtuților neamului nostru, o Românie vrednică, demnă și puternică-ci va crea un om nou, corespunzător unui nou tip de viață europeană.” [16].

Eliade ajunge cu reflecția până la necesitatea formării „omului nou”:"Omul nou nu s-a născut niciodată dintr-o mișcare politică, ci întotdeauna dintr-o revoluție spirituală, dintr-o vastă prefacere lăuntrică...Mișcarea tinerească din 1927 s-a născut cu conștiința acestei misiuni istorice: de a schimba sufletul României, subordonând toate valorile unei singure valori supreme-spiritul. Sensul istoric al acestei mișcări tinerești nu este deloc greu de descifrat. Avându-și izvoarele vii în creștinism ea încearcă formarea unui om nou. De câte ori a apărut în istorie un om nou, el s-a înfăptuit printr-un primat al valorilor spirituale.” [17]. România putea juca, după Eliade, prin ortodoxie, un rol important în această parte a Europei:”Și iată deodată, la zece ani după sincopa ortodoxiei rusești, apare o nouă formă de viață istorică, revoluționară, alimentată de ortodoxie. De abia acum începe a fi înțeles sensul acestei revoluții creștine care încearcă să creeze o Românie nouă, creând întâi un om nou, un creștin perfect și care înlocuiește vechea viață politică printr-o viață civilă, adică restaurează rapori de omenie și de creștinătate în sânul aceleiași comunități de sânge. De abia acum începe să se vorbească depre o misiune a României. Căci o misiune istorică nu poate fi justificată decât printr-un imperialism spiritual, printr-o nouă valorificare a vieții omenești, la care participă un neam între. Și această valorificare a vieții umane o încearcă și o realizează tineretul românesc de astăzi, printr-o trăire cât mai aproape de idealurile creștinătății răsăritene. Dacă ea va izbuti până la capăt-dacă va cuprinde adică întreaga comunitate românească, va fi cea mai mare revoluție a veacului.” [18].

În textele publicistice ale lui Eliade identificăm speculații lipsite de un suport rațional, obsesii privind destructurarea „ființei naționale” și recursul la interzicerea oricărui fel de pluralism, fie el lingvistic, religios, politic:”Iar dacă le spui că pe Bucegi nu mai auzi românește; că în Maramureș, Bucovina și Basarabia se vorbește idiș; că pier satele românești, că se schimbă fața orașelor-ei te socotesc în slujba nemților sau te asigură că au făcut legi de protecția muncii naționale...numai că, așa orbi cum sunt, lipsiți de singurul instinct care contează în ceasul de față, instinctul statal, nu văd șuvoaietele slave scurgându-se din sat în sat, cucerind pas cu pas tot mai mult pământ românesc; nu aud vaietele claselor care se sting, burghezia și meseriile care dispar, lasând locul altor neamuri; nu simt ca s-au schimbat unele lucruri în această țară, care pe alocuri nici nu mai pare românească. Uneori, când sunt bine dispuși, își spun ca nu are importanță numărul evreilor, averile lor rămân tot în țară. Dacă așa stau lucrurile, nu văd de ce n-am coloniza țara cu englezi, căci ei sunt muncitori și inteligenți. Dar un neam în care o clasă conducătoare gândește astfel și-ți vorbește despre calitățile unor români străini nu mai are multe de trăit. S-ar putea schimba într-o federație bine gospodărită. El, ca neam, nu mai are însă dreptul să se măsoare cu istoria.” [19].

Concluzii

Ideologia „culturii poporului”, generată de literatura romantică germană (și herderoană) a ocupat spații enorme în discursul public și chiar politic din România interbelică, în timp ce aspectele legate de crearea instituțiilor moderne ale statului au beneficiat de un interes minor din partea intelectualității românești. A derivat astfel o cultură politică a intoleranței față de diversitate, față de pluralism, față de alteritate, de aici formându-se și discursul foarte consistent împotriva evreilor în viața publică românească. Intelectualitatea interbelică, în marea ei majoritate, a înțeles în cheie romantică națiunea, limba, patria și statul. Ignoranța problematelor legate de individ și de dezvoltarea sa în societate a dus la imposibilitatea dezvoltării conștiinței persoanei, singura care ar fi putut implementa dezideratele formulate de generația pașoptistă, adică obiectivele modernizării și liberalizării societății românești.

Bibliografie

1. Neumann, V., *Ideologie și fantasmagorie. Perspective comparative asupra istoriei gândirii politice în Europa Est-Centrală*. Editura Polirom, Iași, 2001, p.10
2. Neumann, V., *Ideologie și fantasmagorie. Perspective comparative asupra istoriei gândirii politice în Europa Est-Centrală*. Editura Polirom, Iași, 2001, p. 23
3. Neumann, V., *Ideologie și fantasmagorie. Perspective comparative asupra istoriei gândirii politice în Europa Est-Centrală*. Editura Polirom, Iași, 2001, p.24
4. Neumann, V., *Ideologie și fantasmagorie. Perspective comparative asupra istoriei gândirii politice în Europa Est-Centrală*. Editura Polirom, Iași, 2001, p.25
5. Neumann, V., *Ideologie și fantasmagorie. Perspective comparative asupra istoriei gândirii politice în Europa Est-Centrală*. Editura Polirom, Iași, 2001, p.26
6. Neumann, V., *Ideologie și fantasmagorie. Perspective comparative asupra istoriei gândirii politice în Europa Est-Centrală*. Editura Polirom, Iași, 2001, p.50
7. Neumann, V., *Neam, popor sau națiune? Despre identitățile politice europene*, Editura Curtea Veche, București, 2003, p. 65
8. Neumann, V., *Neam, popor sau națiune? Despre identitățile politice europene*, Editura Curtea Veche, București, 2003, p. 60
9. Neumann, V., *Ideologie și fantasmagorie. Perspective comparative asupra istoriei gândirii politice în Europa Est-Centrală*. Editura Polirom, Iași, 2001, p.106
10. Eliade, M., *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 117
11. Eliade, M., *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 118
12. Eliade, M., *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 51
13. Eliade, M., *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 50
14. Eliade, M., *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 64
15. Eliade, M., *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 65

16. Eliade, M., *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 57
17. Eliade, M., *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 58
18. Eliade, M., *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p. 72
19. Eliade, M., *Textele „legionare” și despre „românism”*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2001, p.